

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.1.26>**О. І. Ромців**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ (СУЧАСНИЙ ПЕРІОД)

Стаття присвячена висвітленню сучасного стану наукових досліджень проблеми протидії розслідуванню злочинів як однієї з найважливіших перешкод діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

Аналіз літературних джерел свідчить, що різні аспекти протидії розслідуванню злочинів були предметом наукових досліджень багатьох українських і зарубіжних вчених, якими проведено важливі теоретичні дослідження, зібрано та проаналізовано велику кількість емпіричного матеріалу. Саме ними заявлено про існування цієї проблеми та обґрунтовано її значення для розслідування злочинів правоохоронними органами. Проте, беручи до уваги важливість і складність досліджуваної проблеми, вона ще залишається дуже актуальною.

Досліджуючи стан правової та наукової розробки основних проблем, пов'язаних із подолання протидії під час розслідування злочинів, встановлено, що вона вперше стала предметом наукових розвідок вчених і практиків (на рівні посібників, дисертаційних робіт і методичних рекомендацій), починаючи з початку 60-х років ХХ ст., коли протидія характеризувалася способами «приховування» злочину. Наприкінці ХХ ст. вказана протидія доповнилася способами фізичного і психологічного впливу на всіх учасників кримінального процесу з використанням корумпованих зв'язків. Крім того, якщо раніше дії злочинців найчастіше зводилися до одиничних актів скоєння злочинів, а для злочинця головним було – не залишити слідів, за якими його могли б встановити та викрити, то нині злочинність змінилася не лише кількісно, але й якісно. Це виявляється не в окремих актах злочинів, а в системі злочинної діяльності.

Критично проаналізувавши думки різних науковців, доходимо висновку, що нині існує досить велика кількість неоднозначних, різних за обсягом і змістом визначень протидії розслідуванню злочинів. Попри деякі відмінності (при визначенні форми діяння, суб'єктивного ставлення особи до своїх дій, їх відповідності закону, часу вчинення, кола суб'єктів протидії) вони збігаються в основній меті протидії – створення перешкод досягненню головної мети розслідування – встановлення істини у кримінальній справі.

Ключові слова: злочинність, протидія розслідуванню, приховування злочину, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Вивчення теорії протидії розслідуванню злочинів є закономірним, оскільки не тільки дозволяє зрозуміти специфіку розслідування окремих видів злочинів в умовах перешкоджання розслідуванню, а й проаналізувати сучасний стан правової та наукової розробки основних проблем, пов'язаних із подолання протидії під час розслідування цих злочинів, оцінити ефективність застосування теоретичних напрацювань безпосередньо на практиці.

Метою статті є дослідження сучасного стану наукових розробок проблеми протидії розслідуванню злочинів як однієї з найважливіших

перешкод діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські та іноземні вчені чимало уваги приділяли дослідженню проблем подолання протидії під час розслідування злочинів. Зокрема, за період незалежності України в цьому напрямі працювали науковці О. Александренко, В. Антонов, Л. Аркуша, В. Бахін, І. Грицюк, М. Даньшин, Е. Дідоренко, В. Кувалдін, Є. Лук'янчиков, К. Муравйов, В. Корж, В. Попов, Р. Савонюк, Р. Степанюк, І. Тішутіна, Л. Удалова, В. Шепітько, Р. Шехавцов, Б. Щур та інші.

Виклад основного матеріалу. Е. Дідоренко підкреслює, що попри те, що злочинність у XXI столітті зазнала суттєвих якісних та кількісних змін, а «пошук засобів виживання, задоволення у будь-який спосіб нагальних потреб призвели значну кількість населення, насамперед молодь, до нехтування правом і законом, протиправної поведінки та злочинних виявів» [1, с. 5], змінилися і підходи вчених до визначення змісту поняття «протидія кримінальному судочинству».

Крім того, як з цього приводу зауважив К. Муравйов, попередження ухилення громадян, які притягаються до кримінальної відповідальності, від дізнання, слідства, суду, відбування покарання і виконання певних обов'язків є одним із найважливіших напрямів розшукової роботи органів внутрішніх справ [2, с. 68]. Зміст цієї діяльності вчений пов'язує зі здійсненням системи заходів процесуального, оперативно-розшукового, адміністративно-правового характеру, тобто протидію правоохоронним структурам він розглядає через зазначені форми і види суспільних відносин.

Р. Савонюк сутність цієї проблеми висвітлив так: «Виникає питання, що це – криміналізація суспільства перехідного періоду чи спроба таким шляхом вийти з того становища, в якому воно знаходиться зараз; грубе порушення чинного закону чи недовірність самих законів; невміння чи неможливість працювати на основі закону тих, хто наділений правом його застосувати?» [3, с. 65].

Російські вчені І. Антонов, В. Кувалдін і В. Попов під протидією розглядають «реакцію кримінального середовища на охоронну діяльність держави з широким використанням різних механізмів, які забезпечують безпеку злочинних структур від правосуддя» [4, с. 4].

На наш погляд, така протидія – це складний комплекс різносторонніх прийомів, хитрощів злочинців, які перешкоджають ефективному запобіганню, виявленню, розкриттю, розслідуванню та судовому розгляду вчинених ними злочинів і сприяють максимальному пом'якшенню покарання.

О. Васильєв зазначав, що накопичення матеріалів узагальнення слідчої практики поряд із загальним завданням удосконалення розслідування і підвищення його ефективності нині поставило перед криміналістами проблему підняття наукового рівня і практичної корисності методики розслідування як блоку, який синтезує використання засобів криміналістичної техніки

і слідчої тактики і як галузі, що має власний, значно більш широкий зміст, ніж той, який вона мала до останнього часу [5, с. 3].

В. Бахін зазначає, що сучасна протидія розслідуванню змінилася не тільки якісно (нові форми, засоби і методи здійснення), але й масштабно, особливо в межах діяльності організованої злочинності. Тому якщо раніше можна було вважати, що майстерності і засобів, які знаходяться в арсеналі слідчих і оперативних працівників, досить для виявлення та подолання хитрощів і вивертів злочинців, то наразі цього явно мало, тому що їм протистоїть не просто більш професійний і оснащений сучасними технічними можливостями злочинець, а армада сил і засобів стійкої та організованої злочинності, яка здатна до боротьби з державою [6, с. 202].

Є. Лук'янчиков пише, що сучасна злочинність характеризується не тільки кількісними, а й якісними змінами. Протидія розслідуванню з боку осіб, які намагаються уникнути відповідальності, постійно загострюється і набуває нових форм, насамперед у сфері діяльності організованої злочинності. Саме тому правоохоронні органи вже не можуть задовольнитися застарілими методиками, тактичними прийомами й рекомендаціями. Поки науковці обговорюють питання щодо доцільності й правомірності застосування психологічного впливу на учасників кримінального судочинства, допустимості обману в тактичних прийомах і комбінаціях, практичні працівники усе це використовують для вирішення конкретних ситуацій [7, с. 215].

Сучасні науковці визначають протидію під час розслідування злочинів таким чином:

1) як складний процес подолання опору злочинців (О. Головін) [8, с. 144–245];

2) як своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, що виражається у вигляді одноразово здійснюваних навмисних дій чи у вигляді структурно складної навмисної діяльності, спрямованої на приховування, змінення, знищення інформації, яка має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкодити встановленню обставин вчиненого злочину та винуватості причетних осіб (Р. Шехавцов) [9, с. 137–141];

3) відомості про види, способи і прийоми протидії окремих суб'єктів злочину, які необхідно виявляти і ліквідувати (І. Тішутіна) [10, с. 338];

4) вибір зацікавленими особами певної лінії поведінки, вжиття заходів, спрямованих на створення перешкод у виявленні, вилученні

та використанні доказів з метою ухилення від відповідальності підозрюваного (обвинувачуваного) (А. Волобуєв) [11, с. 202];

5) системи дій (чи бездіяльності), спрямованої на приховування злочину шляхом недопущення залучення слідів злочину у сферу кримінального судочинства та подальшого їх використання як судових доказів (В. Грабовський та О. Лубін) [12, с. 346–347];

6) діяльність злочинців, спрямована на дезорганізацію організаційно-правових відносин, що виникають у процесі розслідування злочинів (І. Бобровський) [13, с. 106];

7) як вид антисоціальної та іншої діяльності, що включає навмисні чи ненавмисні дії (бездіяльність), які здійснюються учасниками кримінального процесу, а також іншими особами, спрямованої проти досягнення цілей кримінального судочинства (В. Дементьєв, В. Степанов) [14, с. 135];

8) це система протиправних дій, детермінованих об'єктивними і суб'єктивними факторами, спрямованих на дезорганізацію роботи із розкриття злочину, перешкоджання досягненню об'єктивної істини у кримінальній справі (А. Кустов) [15, с. 54];

9) як сукупність протиправних та інших дій злочинців і пов'язаних із ними осіб, спрямованих на перешкоджання встановленню істини правоохоронними органами в їх діяльності з виявлення, розкриття та розслідування злочинів (О. Волинський і В. Лавров) [16, с. 93];

10) будь-яка протиправна діяльність обвинуваченого (підозрюваного) та осіб, які йому сприяють, з метою ухилення від відповідальності або максимального її пом'якшення (О. Стулін) [17, с. 26].

11) як діяльність із приховування і знищення слідів злочину і злочинця та створення інших перешкод у розслідуванні (О. Александренко) [18, с. 13].

Б. Щур зазначає, що в сучасних умовах кримінальним середовищем використовуються такі форми протидії: підкуп, залякування та інший вплив на потерпілих, свідків і членів їхніх родин з метою змусити їх відмовитися від дачі показань або змінити раніше дані показання; використання заздалегідь налагоджених корупційних зв'язків в органах влади, правоохоронних органах, ЗМІ для перешкоджання розслідуванню, розвалу чи закриттю кримінальної справи; встановлення нелегальних каналів зв'язку з арештованими членами організованих злочинних груп для

узгодження лінії поведінки на слідстві: тероризування свідків, потерпілих та їхніх родичів: фізичне усунення свідків і потерпілих; симуляція різних захворювань, посилення на неіснуюче алібі та інше для затягування розслідування; використання несумлінних захисників для створення всляких перешкод розслідуванню, у тому числі й для передачі затриманому підозрюваному різної інформації від співучасників; цілеспрямована дискредитація оперативно-розшукових працівників і слідчих, які розслідують злочинну діяльність організованих груп, зокрема за допомогою наклепницьких скарг і заяв; прямі погрози вбивством слідчих, які ведуть розслідування, їхніх близьких, а іноді й реалізація цих погроз; захоплення як заручників працівників правоохоронних органів; спроби вербування працівників ОВС; спроба підкупу слідчих і оперативних працівників [19, с. 810].

Висновки. Ми погоджуємося з висновками науковців і можемо на цій основі запропонувати визначення поняття протидії під час розслідування злочинів як своєрідного виду соціальної діяльності, що є створеною системою способів приховування інформації про злочини та розроблення тактичних прийомів впливу на слідчого з метою перешкоджання повному, всебічному та об'єктивному розслідуванню злочинів.

Список використаної літератури:

1. Дідоренко Е.О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України*. Луганськ : ЛАВС, 2004. С. 3–28.
2. Муравйов К.В. Деякі правові аспекти попередження ухилення злочинців від дізнання, слідства, суду та відбування покарання. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : бюлет. К. : Київ. ін-т внутр. справ, 2001. № 6. С. 68–72.
3. Савонюк Р.Ю. Погляд з того берега, або Що знаходиться між двома точками зору. *Вісті Кримінологічної асоціації України*. Х. : Вид-во «Альманах», 2004. Вип. 1. С. 65–67.
4. Антонов И.П. Нейтрализация противодействия организованных преступных структур / И.П. Антонов, В.П. Кувалдин. М., 1998. 48 с.
5. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Лекст, 2002. 64 с.
6. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). Киев, 2002. 268 с.
7. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : моногр. К., 2005. 360 с.

8. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика : моногр. / под общ. ред. Н.П. Яблокова. М. : ЛексЭст, 2002. 336 с.
9. Шехавцов Р.Н. О криминалистической характеристике преступлений, совершенных организованными преступными группами. *Вісник ЛІВС МВС України*. 2000. № 4. С. 137–141.
10. Тишутина И.В. О развитии криминалистической теории преодоления противодействия расследованию преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2010. № 2/1. С. 334–340.
11. Волобуев А.Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів. *Вісник ЛІВС МВС України*. 1999. № 3. С. 201–213.
12. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики / под ред. В.Д. Грабовского, А.Ф. Лубина. Н.-Новгород, 1995. 400 с.
13. Бобровский И.В. О состоянии противодействия расследованию и сокрытию преступлений. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации. М., 1997. С. 104–107.
14. Дементьев В.В. Соотношение противодействия расследованию, сокрытия и инсценировки преступления. *Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе* : матер. Междунар. науч. конф. Уфа : РИО БашГУ, 2003. Ч. 2. С. 133–137.
15. Кустов А.М. Механизм деятельности по противодействию расследованию. *Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений* : труды Акад. МВД РФ. М., 1996. С. 54–55.
16. Волынский А.Ф. Организационное противодействие раскрытию и расследованию преступлений (проблемы теории и практики). Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации : матер. науч.-практ. конф. (г. Руза, 29–30 октября 1996 года). М., 1997. С. 93–97.
17. Стулин О.Л. Как препятствовать противодействию расследованию. *Законность*. 2000. № 2. С. 26–29.
18. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2004. 20 с.
19. Щур Б.В. Протидія розслідуванню організованими злочинними групами / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. Т. 6: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). К. : Атіка, 2009. С. 810.

Romtsiv O. I. Development of the theory of counteraction to the investigation of crimes (the modern period)

The article concentrates on the coverage of the current status of research studies on the issue of counteraction to investigation of crimes as one of the most critical obstacles to the crime-fighting law enforcement activities.

The analysis of literary sources shows that many Ukrainian and foreign scientists have conducted important theoretical research, collected and analyzed a large amount of empirical material, with different aspects of countering the investigation of crimes being the subject of their scientific studies. It was they who highlighted this problem and justified its importance for the investigation of crimes by law enforcement agencies. However, taking into account the significance and complexity of the problem under study, it still is of great relevance.

Throughout the investigation of the status of legal and scientific development of the fundamental problems involving overriding counteraction to the investigation of crimes, it was established that this topic was for the first time exposed to scientific scrutiny by scientists and practitioners (at the level of manuals, thesis papers and instructional guidelines), starting from the 60's of the 20th century, with counteraction identified as a means of "concealing" a crime. At the end of the 20th century, the definition was supplemented by means of physical and psychological effect on all participants in a criminal case through using corrupt ties. Additionally, previously, the actions of criminals were most often limited to single acts of perpetration, and the perpetrator's main point was to leave no trace by which he could be identified and exposed. At the present time, the crime has changed not only quantitatively, but also qualitatively, being exposed not in single acts of crime, but in the criminal activity system.

Having critically analyzed the views of various scholars, we are coming to the conclusion that there is a fairly large number of ambiguous, diverse in scope and content, definitions of the counteraction to the investigation of crimes today. However, regardless some differences (in determining the form of a criminal act, the subjective attitude of an individual to their actions, compliance of these actions with the law, the time of perpetration, the range of actors of the counteraction), they coincide in the main aim of counteraction – creating obstacles to the achievement of key objective of the detection – establishment of the truth in a criminal case.

Key words: *crime, counteraction to investigation, conceal a crime, pretrial investigation.*